

6. Про громадянство України. Закон України № 2235-III від 18.01.2001 р. (станом на 16.07.2021). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2001. № 13. Ст. 65.

7. Сімейний кодекс України. Закон України № 2947-III від 10.01.2002 р. (станом 01.01.2021). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2002. № 21-22. Ст. 135.

8. Цивільний кодекс України. Закон України № 435-IV від 16.01.2003 р. (станом на 28.10.2021): *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. №№ 40-44. Ст. 356.

9. Про охорону дитинства. Закон України № 2402-III від 26.04.2001 р. станом 17.03.2021: *відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2001, № 30 ст. 142

10. Дакан А. Державна політика у сфері захисту дітей. *Збірник наукових праць «Державне управління та місцеве самоврядування»*. 2016. № 30 с.59-65.

11. Ніколайчук, А. Сучасний стан захисту прав дітей. *Форум права*. 2014. № 1. С. 378–381.

12. Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист: стенограма парламентських слухань від 12.10.2016. URL https://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/135857.html

УДК 347.963

*Сидоренко Наталія,
аспірант кафедри цивільно-правових
дисциплін НАВС*

**Науковий керівник: Боровська Ірина,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін НАВС**

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРОКУРОРОМ ІНТЕРЕСІВ ОСІБ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ У КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Законом України від 17 липня 1997 року «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» Україна визнала юридичну силу Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) на власній території.

У ст. 6 ЄКПЛ проголошується право кожного на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов’язків цивільного характеру або

встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення [1].

Як неодноразово наголошувалося в юридичній літературі, складовою права на доступ до правосуддя є право на справедливий і публічний розгляд справи особи. Право на доступ до правосуддя є значно ширшим поняттям та, окрім права на справедливий і публічний розгляд, включає, зокрема, «право на правову допомогу; право на юридичну консультацію, захист і представництво; право на ефективний засіб правового захисту» [2].

На нашу думку, закріплене у ст. 56 ЦПК України право прокурора звертатися до суду в передбачених законом випадках із метою захисту прав та інтересів інших осіб кореспондується із правом особи на доступ до правосуддя. Закріплення цього положення в ЦПК України вкотре підкреслює важливість взятого державою обов'язку із впровадження в національне законодавство європейських стандартів захисту прав людини.

Відтак захист прокурором інтересів інших осіб є особливою формою участі у цивільному процесі, що набуває вираження у безпосередньому захисті прав громадян та водночас опосередкованому захисті інтересів держави як правової держави, що гарантує своїм громадянам дотримання принципу доступу до правосуддя.

У цьому контексті варто навести положення п. 2 Рекомендацій СМ/Rec (2012)11 щодо ролі державних прокурорів за межами системи кримінального судочинства, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 19.09.2012 року, про те, що обов'язками та повноваженнями прокурора за межами системи кримінального провадження є представництво загальних та громадських інтересів, захист прав людини та основоположних свобод, а також підтримка верховенства права [3].

Визначення правового статусу прокурора як учасника справи у цивільному судочинстві, форм його участі та його повноваження щодо захисту інтересів інших осіб або держави міститься у ст. 56–58 ЦПК України, а також у спеціальному законодавстві України, зокрема ст. 23 Закону України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру».

З аналізу положень ч. 3–5 ст. 56 ЦПК України випливає, що прокурор звертається до суду з позовною заявою: 1) у визначених законом випадках; 2) в інтересах держави, а також може вступити у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті.

Відповідно до ч. 1 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру» представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді полягає у здійсненні процесуальних та інших дій, спрямованих на захист інтересів громадянина або держави, у випадках та порядку, встановлених законом [4].

При цьому вказаний закон містить деяку конкретизацію підстав здійснення представництва інтересів громадянина, а саме у випадках, якщо така особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недоздатність повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист (ч. 2 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру») [4]. Існування відповідних передумов у сукупності для здійснення представництва прокурором повинно бути обґрунтовано прокурором та підтверджено судом, що впливає з положень ч. 4 ст. 23 Закону України «Про прокуратуру».

Що стосується підстав звернення до суду з позовною заявою в інтересах інших осіб, виходячи з положень ч. 3 ст. 56 ЦПК України, відповідні підстави мають бути чітко визначені у законодавстві. Так, зокрема у сфері захисту прав та інтересів дитини, прокурор наділений правом пред'являти до суду позов про позбавлення батьківських прав (ст. 165 СК України), відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав (ч. 2 ст. 170 СК України), скасування усиновлення чи визнання його недійсним (ст. 240 СК України) [5].

Водночас у науковій літературі є дискусійним питання, що звернення прокурора до суду з подальшим набуттям правового статусу органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб «може бути реалізованим лише у випадках, передбачених конкретною нормою матеріального чи процесуального права, оскільки як показує судова практика, прокурор звертається до суду й тоді, коли цього вимагає захист прав, свобод та інтересів певних осіб, але в законі відсутнє положення про право прокурора звернутися до суду з даним позовом» [6, с. 220].

У цій площині слушно зазначає М. В. Руденко, що термін «інтереси держави» має невизначений зміст і в кожному конкретному випадку прокуророві необхідно встановити, порушені чи ні інтереси особи чи держави [7, с. 65]. Ми приєднуємося до думки С. С. Бичкової, що у досліджуваному випадку звернення прокурора має зумовлюватися інтересами держави, з урахуванням того, що інтереси держави є оціночним поняттям, яке потенційно може охопити будь-які випадки порушення прав, свобод чи інтересів особи, невизначеного кола осіб, а також прав юридичних осіб, а не тільки державних чи суспільних інтересів [8, с. 272–273].

Аналіз судової практики щодо визначення наявності такої умови як неналежне здійснення захисту законними представниками або відповідними органами, дає підстави стверджувати про те, захист прав та інтересів особи може вважатися вчиненим неналежно у випадку бездіяльності законних представників або органів, яким

законом надано право захищати інтереси осіб, а також здійснення такого захисту із порушенням встановленого законом порядку та умов.

Цікавими для дослідження у цьому контексті є висновки Великої Палати Верховного Суду, викладені у постанові від 26 травня 2020 року у справі № 912/2385/18: «Бездіяльність компетентного органу (нездійснення захисту інтересів держави) означає, що компетентний орган знав або повинен був знати про порушення інтересів держави, мав повноваження для захисту, але не звертався до суду з відповідним позовом у розумний строк... Якщо прокурору відомі причини такого не звернення, він обов'язково повинен зазначити їх в обґрунтуванні підстав для представництва, яке міститься в позові. Але якщо з відповіді зазначеного органу на звернення прокурора такі причини з'ясувати неможливо чи такої відповіді взагалі не отримано, то це не є підставою вважати звернення прокурора необґрунтованим» [9].

Необхідно підкреслити, що неналежне здійснення захисту прав, свобод та інтересів особи, що знайшло вираження у порушенні строків звернення до суду, не буде вважатися підставою для здійснення представництва прокурором в суді. Встановлений законодавством строк позовної давності є загальнообов'язковим для всіх учасників судового процесу. Таку позицію висловив Верховний Суд України у постанові від 16 березня 2016 у справі № 6-2426цс15, вказавши, що прокурор, який бере участь у справі, наділений такими ж процесуальними повноваженнями, як і особи, в інтересах яких він діє, за винятком права укладати мирову угоду, що дає підстави для висновку, що положення закону про початок перебігу строку позовної давності поширюється і на звернення прокурора до суду у разі його представництва інтересів інших осіб [10].

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що участь прокурора у цивільному процесі як органу та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб є особливою, оскільки прокурор наділений правом звернення як в інтересах інших осіб у разі наявності передбачених законом підстав, так і в інтересах держави, він не замінює інших учасників справи, за винятком набуття статусу позивача у визначених законом випадках (ч. 5 ст. 56 ЦПК України). З однієї сторони прокурор здійснює захист порушених прав, свобод та інтересів особи та держави, а з іншої, – виконує контролюючі функції, які полягають у тому, що прокурор реалізує процесуальні повноваження у разі встановлення загрози порушення прав та інтересів громадянина та держави, гарантуючи цим самим дотримання принципу верховенства права та доступу до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод
від 04.11.1950 № ETS N 005. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 08.11.2021)

2. Дроздов О. Європейські основи доступу до правосуддя. URL: <https://unba.org.ua/publications/print/6654-evropejs-ki-osnovi-dostupu-do-pravosuddya.html> (дата звернення: 09.11.2021).

3. Огляд практики застосування суддями Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду законодавства, що визначає особливості правового статусу прокурора в господарському процесі від 07.11.2018 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00255> (дата звернення: 09.11.2021).

4. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 р. №1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення: 07.11.2021).

5. Сімейний кодекс України : Закон від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 12.11.2021).

6. Цивільний процес України : Академічний курс : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. [С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О. В. Гетьманцев та ін] ; за ред. С.Я. Фурси. К. : Вид. Фурса С.Я. : КТН, 2009. 848 с.

7. Руденко Н.В. Основы теории представительства прокуратурой интересов государства в арбитражном суде : монограф. Алчевск ДГМИ. Издатель - полиг. Центр «Лада», 1999. 568 с.

8. Бичкова С.С. Цивільний процесуальний статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монограф. К. : Атіка, 2011. 420 с.

9. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 09.11.2021)

10. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26 травня 2020 р. справа №912/2385/18. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/90458902> (дата звернення: 09.11.2021).

11. Постанова Верховного Суду України від 16.03.2016 справа № 6-2426цс15. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS160208> (дата звернення: 07.11.2021).